

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ХАРЧОВИХ
ТЕХНОЛОГІЙ

КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ПРОМИСЛОВОСТІ

ЕКОНОМІКА ЯК СОЦІАЛЬНА,
ПОВЕДІНКОВА НАВЧАЛЬНА
ТА НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА

Матеріали наукового колоквіуму
за міжнародною участю
20 травня 2016 року

Одеса
Фенікс
2016

УДК 330(063)
ББК 65я43
Е 457

Е 457 **Економіка як соціальна, поведінкова навчальна та наукова дисципліна:** матер. наук. колоков. за міжнар. участю (м. Одеса, 20 травня 2016 р.) / кафедра економіки промисловості Одеської націон. акад. харчових технологій. – Одеса : Фенікс, 2016. – 30 с.

ISBN 978-966-928-081-7

У збірнику подано тези доповідей наукового колоквиуму. В них визначено статус економіки як соціальної, поведінкової навчальної та наукової дисципліни, розкрито її дослідницьке поле, зв'язок з просторологією та менеджментом, охарактеризовано адаптивність як функціональну властивість економічних систем.

Для професорсько-викладацького складу, докторантів, аспірантів та студентів економічних спеціальностей та фахівців галузі харчової промисловості.

УДК 330(063)
ББК 65я43

ISBN 978-966-928-081-7

© Одеська національна академія
харчових технологій, 2016
© Оформлення ПП «Фенікс», 2016

Касян С. Я.

*к.е.н., доцент кафедри маркетингу
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара*

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ТРЕНДИ У ВИКЛАДАННІ СОЦІАЛЬНО-ПОВЕДІНКОВИХ СКЛАДОВИХ ЕКОНОМІКИ: ЗНАЧУЩІСТЬ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ

Дослідження сучасних суспільних процесів поряд із аналізуванням господарчих і ринкових явищ є можливе на основі відповідних наукових процедур та практичних інструментів, що є в арсеналі освітньо-наукової дисципліни «Економіка». Поведінка сучасних свідомих споживачів на ринках товарів і послуг України й світу характеризується значним впливом інформатизації, соціалізації та міжкультурною комунікаційною взаємодією.

Зауважимо, що міждисциплінарна університетська освіта на базі формування економічної свідомості дозволяє повною мірою використовувати внутрішній потенціал особистості. Це сприяє пристосуванню до економічних, наукових та культурних змін у ході суспільно-економічного розвитку. Метою міждисциплінарного сучасного економічного навчання може бути обмін поглядами, дискусія та презентація результатів досліджень, що стосуються стратегічного вибору суб'єктів ринкових відносин в умовах невизначеності. У цьому зв'язку слід формувати стратегічне управління економічними знаннями, що впливає на величину стратегічного суспільного потенціалу економічних агентів.

Міждисциплінарні аспекти викладання наук про суспільство, економіку успішно обговорювалися під час роботи круглого столу «Суспільна місія класичного університету: історія, сучасність, перспективи», що був нещодавно проведений у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна. Дійсно, зараз є великим значення класичного університету в суспільному житті, функціонуванні міста, окремого індивіда [2]. Університетська освіта з економіки у міждисциплінарному поєднанні з вивченням дисциплін психологічної, інформаційної спрямованості, використання альтернативних джерел енергії дозволить сформувати достовірні, глибокі і об'єктивні знання про поведінку індивідів у суспільствах різного типу.

О. Павлов досліджує галузевий, міжгалузевий та мультидисциплінарний наукові підходи до розуміння економіки агропродовольчої сфери. Дослідник справедливо підкреслює доцільність застосування аналітичних інструментів із широкого спектру дисциплін [5, с. 12]. Нау-

мовних семінарів з англійської мови для досягнення високого рівня володіння мовою у аспірантів. Досліджено методологічну підтримку для аспірантів: наявність спеціалізованої літератури, широкі наукові знання [1].

При викладанні економічних дисциплін у сучасних умовах подорожання енергетичних ресурсів варто приділяти увагу формуванню у студентів схильності до енергозаощадження. Вагомим дидактичним прикладом під час проведення навчальних занять з економіки може слугувати діяльність продуцента термостатів Tado. Цей виробник комплексно аналізує варіацію температурного режиму, що забезпечують термостати в оселях мешканців за різними країнами ЄС і України. Згідно цього дослідження встановлено, що збільшення рівня багатства та розміру ВВП на душу населення опосередковуються схильністю людей до заощадження енергоресурсів, що засвідчується величиною температур у квартирах. Дійсно, економічна й екологічна свідомість суспільств впливає на економне природокористування в країнах ЄС [4].

Отже, формування свідомого громадянина нашої держави, який розуміється в основних засадах економічних процесів, турбується про довкілля, прагне користуватися екотранспортом та категорично не сприймає корупцію, має відбуватися завдяки комплексному застосуванню елементів суспільних й маркетингових комунікацій. У цьому аспекті частиною культури й свідомості громадян України має стати усвідомлення необхідності стабілізації економіки та енергозбереження.

Література

1. Касян С. Я. Економісти ДНУ формують інтердисциплінарну аспірантуру в Польщі / С. Я. Касян. Офіційний сайт Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара. Розділ новини. 05.01.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dnu.dp.ua/news/1726>.
2. Круглий стіл «Суспільна місія класичного університету: історія, сучасність, перспективи». Офіційний сайт Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Розділ новини. 27.02.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.univer.kharkov.ua/ua/general/univer_today/news?news_id=4346.
3. Менеджмент і організаційний розвиток вищої школи : підруч. / [авт. колектив В. Р. Вебер, Е. В. Іванов, М. Н. Певзнер та ін.; під заг. ред. д-ра пед. наук, професора М. Н. Певзнера]. – Дніпропетровськ : видав-во ДНУ, 2012. – 528 с.
4. Німці показали, при якій температурі сплять багаті європейці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2016/03/24/586661>.
5. Соціо-еколого-економічний розвиток агропродовольчої сфери України в сучасних умовах: проблеми та шляхи їх розв'язань : монографія / авт. кол.: О. І. Павлов, К. Б. Козак, Д. Ф. Крисанов [та ін.]; за ред. О. І. Павлова. – Одеса: Астропринт, 2015. – 512 с.

Лобоцька Л.Л.

к.т.н., доцент кафедри економіки промисловості
Одеська національна академія харчових технологій

АДАПТИВНІСТЬ І РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА

Сучасне підприємство, як соціально-економічна система, працює в умовах надзвичайно високої динаміки змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі, що потребує розробки адекватної системи управління. Головна мета підприємства – забезпечити довготермінову високу ефективність своєї діяльності, свій розвиток, своє майбутнє.

Для України це завдання надзвичайно актуальне, адже в останні роки спостерігається спад виробництва, збільшується кількість збиткових підприємств, кількість банкрутств. Так, за даними Держкомстату України [9], в 2014 році порівняно з 2013 роком фінансовий результат – збитки великих і середніх підприємств зросли з 22,84 до 590,07 млрд грн., у 2015 р. – до 373,47 млрд грн. У перші три місяці 2016 р. збитки становили 87,11 млрд грн., у тому числі в промисловості – 55,84 млрд грн. (42,9 % від загальної кількості підприємств).

Тому рання діагностика економічних загроз стає проблемою для менеджменту підприємств. Питанню розвитку підприємства присвячено чимало наукових робіт. Детальний розгляд трактування цього поняття наведено в [1; 2], інших роботах. Зокрема, І. Капаруліна підкреслює, що єдиного погляду на поняття «розвиток підприємства» не існує. Вона виділяє аспекти дослідження цього поняття різними авторами з позицій: стратегічного управління підприємством; теорії криз і антикризового управління; еволюційної концепції підприємства; в межах теорій організаційних змін, організаційного розвитку і життєвого циклу організацій.

Узагальнюючи погляди таких економістів, як О. Раєвнева [1], О. Шубравська [3], В. Пономаренко, О.Триділ, М. Кизим [4] та ін. І. Капаруліна формулює висновок, що за цими дослідженнями, розвиток – це процес змін на підприємстві, який супроводжується зміною кількісних і якісних параметрів задля підвищення ефективності функціонування/опору зовнішньому середовищу та/або створення нових можливостей. При цьому О. Раєвнева підкреслює, що розвиток підприємства слід розглядати не тільки як висхідну тенденцію, а й як можливість нейтрального або спадного розвитку.

Процес розвитку підприємства може здійснюватися еволюційним і революційним шляхом. В першому випадку процес відбувається плавно, не призводить до кардинальних змін у структурі підприємства.

Даний період розвитку характеризується такими властивостями функціонування соціально-економічної системи, як адаптивність, рефлексивність, гнучкість, стійкість. Але чим ближче система підходить до біфуркаційного розвитку, тим швидше вона втрачає дані властивості і тим більше вона готова до суттєвих трансформацій. Револьюційні зміни на підприємстві, як правило, необхідні в період різкого спаду виробництва, значних економічних втрат, зниження фінансових показників підприємства, що може привести до його банкрутства.

Якщо виходити з позицій теорії циклічної динаміки [5], то підприємства у своєму розвитку проходять через повторювальні фази, у тому числі кризові ситуації. Слід розглядати позитивну кризову ситуацію, коли підприємство переходить від спадної до висхідної фази, і негативну – у протилежному випадку. Джерелами змін виступають перш за все зовнішні фактори, тому швидкість реакції підприємства на них має важливе значення.

Можливість адекватної реакції на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища забезпечує така властивість соціально-економічної системи, як адаптивність. Адаптивність управління слід розглядати як властивість системи пристосовуватися до зміни умов її функціонування і розвитку. Ціль адаптивної системи управління – підтримувати стійкий стан системи, найбільш ефективне використання наявних ресурсів в даних умовах.

Принцип адаптивного управління розвитком підприємства тісно пов'язаний з таким поняттям, як самоорганізація системи, її гомеостаз. Ці поняття спочатку були введені відносно біологічних і технічних систем, а потім їх застосування було поширене на соціально-економічні системи. В технічних системах адаптивність розглядається як здатність до самонастроювання, самоорганізації, які забезпечуються відповідними регуляторами. У першому випадку змінюються значення основних параметрів системи, у другому – змінюється структура, організація системи.

Розрізняють пасивну адаптацію, коли система пристосовується до змін у зовнішньому середовищі, і активну, якщо система намагається впливати на це середовище. В останньому випадку система має здатність змінювати зовнішнє середовище таким чином, щоб адаптувати зовнішні умови для досягнення власних цілей.

Школа кібернетики сформулювала ряд принципових положень, за яких стала можливою побудова адаптивних систем управління. Це Закон необхідної різноманітності (У.Р.Ешбі [6]); принцип дуально-го управління; принцип зворотного зв'язку (Н. Вінер [7]). Особливо

успішно ці ідеї було реалізовано в технічних системах автоматичного регулювання.

Побудова систем управління з адаптацією базується на ідентифікації, тобто оцінюванні поточних значень параметрів об'єкта, і на наступній відповідній зміні параметрів регуляторів системи. При цьому бажано, щоб реакція регуляторів була синхронною із змінами в об'єкті або відбувалася б з невеликим запізненням. Якщо об'єкт управління і зовнішнє середовище стаціонарні, то адаптивна система протягом певного часу накопичує необхідну інформацію, усуває невизначеність, і якість адаптивного управління наближається до оптимального управління. У протилежному випадку невизначеність повністю усунути неможливо, тому швидкість реакції адаптивної системи на зміни має визначальне значення.

Побудова адаптивної системи управління підприємством потребує виконання низки етапів і робіт, таких як:

- формулювання цілі, критерію функціонування об'єкта;
- визначення основних чинників впливу на об'єкт зовнішнього середовища, методики їх оцінки;
- визначення основних чинників впливу на об'єкт внутрішнього середовища, методики їх оцінки;
- побудова моделі об'єкта (ідентифікація);
- побудова моделі і алгоритму адаптації;
- оцінка адекватності моделей і алгоритмів;
- практична реалізація адаптивної системи управління.

Кожний з цих етапів достатньо складний, має свої особливості залежно від галузевої належності об'єкта, цілей, масштабів побудови адаптивної системи управління. Саме створення адаптивної системи управління є запорукою подальшого розвитку об'єкта, посилення його позицій на ринку. Ця проблема актуальна і для підприємств АПК. Як приклад побудови адаптивної системи можна навести адаптивну систему управління конкурентоспроможністю продукції, описану в [8], яка забезпечує підвищення економічної ефективності функціонування підприємства і перспективи його стійкого розвитку.

Література

1. Раєвнева О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія О.В. Раєвнева. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 496 с.
2. Капаруліна І. М. Розвиток підприємства: концепція і технологія дослідження: монографія / І. М. Капаруліна. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 432 с.

3. Шубравська О.В. Сталий економічний розвиток: поняття і напрямки О. Шубравська // Економіка України. – 2005. – № 1. – С. 12–36.
4. Пономаренко В.С. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи: монографія / В.С. Пономаренко, О.М. Тридід, М.О. Кизим. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2003. – 328 с.
5. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения: Избр. тр. – М.: Экономика, 2002. – 586 с.
6. Эшби У. Р. Конструкция мозга. Происхождение адаптивного поведения. – М.: ИЛ, 1962. – 397 с.
7. Винер Н. Кибернетика, или управление и связь в животном и машине / Н. Винер; под. ред. Г.Н.Поварова – 2-е изд. пер. с англ. И.В.Соловьева и Г.Н.Поварова – М.: Главная редакция издания для зарубежных стран издательства «Наука», 1983. – 340 с.
8. Паранчук С. В. Побудова адаптивної системи управління конкурентоспроможністю продукції регіону / С.В. Паранчук, Я.П. Ухачевич // Регіональна економіка. – 2011. – № 4. – С. 48–56.
9. Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами економічної діяльності у 2013–2016 рр. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)

Ніценко В.С.

*д.е.н., професор кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова*

Гавриш В.І.

*д.е.н., професор кафедри тракторів та сільськогосподарських машин,
експлуатації і технічного сервісу
Миколаївський національний аграрний університет*

МЕНЕДЖМЕНТ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ПАЛИВ ЯК НАВЧАЛЬНА ТА НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

Енергозбереження у широкому розумінні цього терміну, тобто зменшення питомих витрат енергії та енергоресурсів усіх видів, є одним з найбільш актуальних завдань сучасного економічного розвитку в Україні. Це обумовлено низкою чинників.

По-перше, існуюча в Україні система промислових технологій формувалася протягом десятиліть за умов, які абсолютно не відповідають ані вимогам розвитку ринкових відносин, ані реаліям сучасної бізнесової діяльності. Такими умовами, зокрема, були [1, с. 85–86]:

- низькі ціни на природно-сировинні ресурси (особливо на енергоресурси), що не сприяло їх економії;
- низькі ціни на основні споживчі товари за низької оплати праці, що обумовило малу питому вагу доданої вартості в ціні більшості видів продукції;

– розвинута система бюджетних субсидій, яка викривлювала міжгалузеві цінові пропорції та призводила до штучного здешевлення одних товарів та подорожчання інших;

– закритий характер соціалістичної економіки, який не передбачав конкурентоспроможності вітчизняних товарів на зовнішніх ринках.

По-друге, не менш небезпечного за тенденцію до зростання виробничих витрат є збільшення залежності економіки України від імпорту окремих видів енергоресурсів. Це стосується, перш за все, природного газу, споживання якого протягом останнього десятиліття зросло більш, ніж на 40 % і зараз сягає 82–88 млрд. м³ на рік. На початку ХХІ століття це був один з небагатьох енергоресурсів, ціна на який для України була суттєво меншою за світову. Гуртові ціни на нафту та нафтопродукти в цілому не відповідали світовим ще з середини 90-х років минулого століття, що й сприяло збільшенню споживання природного газу. Зараз питання ціни на нього та його поставок набуває дедалі більш політичного забарвлення.

Не слід перебільшувати вплив цього чинника: для більшості виробництв існуючі технології допускають заміну газу іншими видами пального, що, правда, при цьому ще збільшаться матеріальні витрати та посиляться екологічне навантаження. Виняток становлять лише окремі підгалузі хімічної промисловості, де газ (метан) використовується як сировина для хімічних реакцій і тому є незамінним. Проте, враховуючи вищезазначені негативні наслідки збільшення виробничих витрат, доцільно розглядати зменшення споживання природного газу за умов стабілізації економіки як одне з найважливіших завдань структурно-технологічних перетворень.

По-третє, сучасний стан технологічного обладнання на більшості підприємств базових галузей промисловості, а, особливо, у невиробничій сфері потребує негайних значних витрат на оновлення. Головним джерелом цих витрат має бути національний доход, створений всередині країни, тобто частина доданої вартості продукції, що виготовляється. За цих умов збільшення питомої ваги доданої вартості у ціні продукції, що виготовляється, слід розглядати в якості однієї з найважливіших задач подолання економічної кризи та стабілізації подальшого економічного розвитку.

Слід зазначити, що завдання, про які йшла мова вище – зменшення матеріальних витрат, скорочення споживання традиційних енергетичних ресурсів та пожвавлення інвестицій у виробництво – є взаємопов'язаними, оскільки одним з чільних шляхів їхнього розв'язання є енергозбереження, але й вони мають певні протиріччя. Різні заходи з

роботи вчених-економістів присвячені адаптації економічних суб'єктів до таких явищ, як глобалізація, світова економічна криза, зміна організаційної культури і стратегії підприємства. Цим проблемам присвячені роботи таких вчених-економістів, як: І. Єфременко, В. Рассадін, О. Страховий, С. Файбушевіч, Ю. Гусаров, С. Глаголев, А. Алабугін, Е. Галушко, С. Галушка, Н. Зябліцька, Е. Пастухова.

Проаналізувавши існуючі теоретичні концепції поняття «адаптація» можна зробити висновок про те, що цілісний підхід до даної проблеми в економічній теорії знаходиться на етапі розробки. Тому актуальним є розробка понятійного апарату даного напрямку економічної теорії, а також вивчення різних проявів адаптації в економіці для того, щоб виявляти причинно-наслідкові зв'язки і закономірності прояву адаптаційних механізмів [3].

З метою уточнення понятійного апарату пропонується розглядати не узагальнююче поняття «адаптація», а більш конкретне поняття «адаптація економічних систем» як цілеспрямований процес трансформації складних економічних систем через зміни їх параметрів, структури, зв'язків, елементів під впливом зовнішнього середовища або з метою впливу на зовнішнє середовище.

Адаптивність економічних систем – властивість систем визначати якість і напрямками процесів адаптації.

Будь-яка складна система, яка вступає в будь-яку взаємодію зі своїм середовищем, є адаптивною. Якщо в системі не відбуваються процеси адаптації, вона втрачає таку важливу характеристику систем, як цілісність і перестає бути системою як такої, а є набором окремих і залежних елементів, з яких в процесі подальшої адаптації утворюється нова складна система, але вже в новій якості.

Адаптивні економічні системи – системи, існування, функціонування і розвиток яких покладається на здатності економічної системи до адаптації, тобто процесів трансформації, що відбуваються в них і характеризуються властивістю адаптивності, яка ними придбана.

Література

1. Растринин Л.А. Адаптация сложных систем / Л.А. Растринин. – Рига: Зинатне, 1981. – 375 с.
2. Разумовский О.С. Адапционизм и бихевиористика в контексте проблем эволюционизма / О.С. Разумовский // Полигнозис. – 2003. – № 2. – С. 44–60.
3. Марковская Е.И. Теоретические и практические аспекты адаптации моделей поведения экономических субъектов / Е.И. Марковская // Вест. Балтийской педагогической академии. – 2013. – № 11. – С. 6–16.

Зміст

Касян С. Я. МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ТРЕНДИ У ВИКЛАДАННІ СОЦІАЛЬНО-ПОВЕДІНКОВИХ СКЛАДОВИХ ЕКОНОМІКИ: ЗНАЧУЩІСТЬ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ.....	3
Лобочька Л.Л. АДАПТИВНІСТЬ І РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА.....	7
Ніценко В.С. Гавриш В.І. МЕНЕДЖМЕНТ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ПАЛИВ ЯК НАВЧАЛЬНА ТА НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК.....	10
Павлов О.І. ДОСЛІДНИЦЬКЕ ПОЛЕ ЕКОНОМІКИ ЯК НАУКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ	14
Самофатова В.А. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ. .	18
Стадницький Ю.І. ПРОСТОРОВІ АСПЕКТИ ЕФЕКТИВНОСТІ: ВСТУП ДО ПРОСТОРОЛОГІЇ.....	21
Фрум О.І. РОЗВИТОК ПІДХОДІВ ДО АДАПТАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ.....	26

Наукове видання

**ЕКОНОМІКА ЯК СОЦІАЛЬНА,
ПОВЕДІНКОВА НАВЧАЛЬНА
ТА НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА**

МАТЕРІАЛИ НАУКОВОГО КОЛОКВІУМУ
ЗА МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ
20 травня 2016 року

Друкується в авторській редакції. Відповідальність за інформацію,
викладену в публікаціях, несуть автори

Підписано до друку 17.11.2016 р. Формат 60x84/16.
Ум.-друк. арк. 1,74. Зам. № 1611-14. Тираж 50 прим.

Видано і віддруковано ПП «Фенікс»
(Свідомство суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
Тел. (048) 7777-591.
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.law-books.od.ua